

Boj proti beztretnosti

*Výňatok zo štrnástej všeobecnej správy,
zverejnenej v roku 2004*

25. *Raison d'être* CPT je „zabrániť“ mučeniu a neľudskému či ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu; výbor upiera pohľad skôr do budúcnosti než do minulosti. Napriek tomu je vyhodnocovanie účinnosti opatrení prijatých po tom, ako došlo k zlému zaobchádzaniu, neoddeliteľnou súčasťou preventívneho mandátu výboru vzhľadom na dôsledky, ktoré podobné opatrenia majú pre konanie v budúcnosti.

Vierohodnosť zákazu mučenia a iných foriem zlého zaobchádzania sa oslabí zakaždým, keď príslušníci zodpovední za jeho porušenie nie sú vzatí na zodpovednosť za svoje konanie. Ak sa na informácie svedčiace o zlom zaobchádzaní rýchlo a účinne nezareaguje, osoby náchylné k zlému zaobchádzaniu s osobami zbavenými slobody, rýchlo – a oprávnene – nadobudnú presvedčenie, že tak môžu beztretno robiť aj naďalej. Podkopú sa tak akékoľvek snahy o presadzovanie princípov ľudských práv prostredníctvom prísnej politiky pri prijímaní a odbornej príprave personálu. Ak sa neurobia účinné kroky, dotknuté osoby – kolegovia, vedúci pracovníci, vyšetrovacie orgány – v konečnom dôsledku prispejú k oslabeniu hodnôt, ktoré tvoria samotné základy demokratickej spoločnosti.

A naopak, keď sa príslušníci, ktorí nariadili, povolili, schválili mučenie alebo zlé zaobchádzanie alebo sa ho sami dopustili, musia zodpovedať za svoje činy alebo opomenutia, vyšle sa tým jasný signál, že takéto správanie sa nebude tolerovať. Popri značnej odstrašujúcej hodnote tohto signálu sa posilní aj vedomie všeobecnej verejnosti, že nik nestojí nad zákonom – ani tí, ktorí sú zodpovední za jeho dodržiavanie. Vedomie, že osoby zodpovedné za zlé zaobchádzanie, boli postavené pred spravodlivosť, bude mať priaznivý dopad aj na ich obeť.

26. Boj proti beztretnosti sa musí začať priamo v samotnej dotknutej organizácii (polícia alebo väzenská služba, vojenský orgán, atď.). Príliš často sa stáva, že falošná solidarita vedie k snahe navzájom sa podržať a pomáhať si v prípade obvinení zo zlého zaobchádzania, či dokonca zamaskovať protiprávne konanie kolegov. Treba pozitívnym spôsobom – prostredníctvom vzdelávania a príkladu – **podporovať kultúru**, v ktorej sa považuje za neprofesionálne a z hľadiska kariérneho postupu za nebezpečné pracovať a spoločovať sa s kolegami, ktorí sa dopustili zlého zaobchádzania, v ktorej sa považuje za správne a aj z odborného hľadiska za uspokojivé patriť k tímu, ktorý sa zdržiava podobných skutkov.

Treba vytvoriť atmosféru, v ktorej je správne oznamovať zlé zaobchádzanie zo strany kolegov; musí byť úplne jasné, že vinu za zlé zaobchádzanie nemajú len tí, ktorí sa ho dopúšťajú, ale všetci tí, čo vedia alebo by mali vedieť o tom, že dochádza k zlému zaobchádzaniu a nezakročia proti nemu alebo neoznámia ho. Znamená to, že treba zaviesť jednoznačne ustanovený postup podávania informácií a prijať opatrenia na ochranu tých, čo upozornia na protiprávne konanie vo vlastnej organizácii.

27. V mnohých zo štátov navštívených CPT sa mučenie a činy, ako je zlé zaobchádzanie pri výkone pracovných povinností, nátlak zameraný na získanie výpovede, zneužitie právomoci verejného činiteľa atď., považujú za osobitné trestné činy, ktoré sa trestne stíhajú zo zákona. CPT víta existenciu právnych predpisov tohto druhu.

Napriek tomu CPT zistil, že v niektorých krajinách majú orgány prokuratúry značnú možnosť voľnej úvahy, pokiaľ ide o nariadenie predbežného vyšetrovania v prípade, že sa zistia informácie naznačujúce možné zlé zaobchádzanie s osobami zbavenými slobody. Podľa názoru výboru dokonca aj v prípade, že nebola podaná formálna sťažnosť, by tieto orgány mali mať **zákonnú povinnosť začať vyšetrovanie** vždy, keď dostanú dôveryhodné informácie z akéhokoľvek zdroja o tom, že mohlo dôjsť k zlému zaobchádzaniu s osobami zbavenými slobody. Právny rámec, ktorý ustanovuje zodpovednosť za porušovanie, sa teda posilní, ak budú mať verejní činitelia (policajti, riaditelia väzníc, atď.) oficiálne stanovenú povinnosť okamžite oznámiť príslušným orgánom všetky informácie poukazujúcimi na zlé zaobchádzanie.

28. Existencia vhodného právneho rámca sama osebe ešte nie je dostatočnou zárukou, že sa prijímú primerané kroky v súvislosti s prípadmi možného zlého zaobchádzania. Potrebnú pozornosť treba venovať **zvyšovaniu citlivosti príslušných orgánov** na dôležité povinnosti, ktoré musia plniť.

Keď sú osoby, ktoré zadržiavajú orgány činné v trestnom konaní, predvedené pred prokurátora alebo pred súdny orgán, majú veľmi dobrú príležitosť informovať o tom, či boli alebo neboli vystavené zlému zaobchádzaniu. Navyše, tieto orgány majú možnosť zavčas zakročiť aj v prípade, že nebola podaná výslovná sťažnosť, ak existujú iné náznaky (napr. viditeľné poranenie alebo celkový výzor či správanie sa osoby) prípadného zlého zaobchádzania.

Pri svojich návštevách sa však CPT často stretáva s osobami, ktoré sa údajne na zlé zaobchádzanie sťažovali prokurátorom a/alebo sudcom, ale títo prejavili len malý záujem o danú vec, a to dokonca aj keď im ukázali poranenia na viditeľných miestach tela. Tento scenár potvrdili aj niektoré zistenia CPT. Výbor napríklad nedávno skúmal súdny spis, v ktorom bolo zaznamenané tvrdenie o údajnom zlom zaobchádzaní a konštatovali sa aj rôzne pomliaždeniny a opuchy tváre, nôh a chrbta dotknutej osoby. Hoci informácie zaznamenané v spise by sa mohli kvalifikovať ako *prima-facie* dôkazy zlého zaobchádzania, príslušné orgány nezačali vyšetrovanie a neboli schopné poskytnúť dôveryhodné vysvetlenie svojej nečinnosti.

Pomerne bežné sú aj tvrdenia o obavách sťažovať sa na zlé zaobchádzanie, pretože tieto osoby sú predvedené pred sudcu alebo prokurátora tými istými príslušníkmi polície, ktorí ich vypočúvali, alebo boli výslovne odrádzané od podania sťažnosti, lebo by to vraj nebolo v ich najlepšom záujme.

Je absolútne nevyhnutné, aby orgány prokuratúry a súdne orgány podnikli rúzne kroky pri objavení sa akejkolvek informácie poukazujúcej na zlé zaobchádzanie. Okrem toho musia viesť konanie tak, aby dotknuté osoby mali reálnu možnosť urobiť vyhlásenie o spôsobe, akým sa s nimi zaobchádzalo.

29. **Riadne vyhodnotenie tvrdení o údajnom zlom zaobchádzaní** často ani zďaleka nebýva jednoznačnou záležitosťou. Niektoré typy zlého zaobchádzania (ako je pridusenie alebo elektrické šoky) nezanechávajú zreteľné stopy, ak sa robia s istou dávkou zručnosti. Zreteľne identifikovateľné stopy pravdepodobne nezostanú ani na osobách, ktoré sú nútené celé hodiny stáť, kľačať alebo byť skrčené v nepohodlnej pozícii, alebo ktorým sa bránilo v spánku. Dokonca aj údery na telo môžu zanechať len nepatrné fyzické stopy, ktoré sa ťažko zisťujú a rýchlo zmiznú. Keď sú teda orgány prokuratúry alebo súdne orgány informované o týchto formách zlého zaobchádzania, mali by si dať osobitne záležať, aby nepripisovali prílišný význam absencii známok fyzického násillia. Platí to tým skôr, keď má údajné zlé zaobchádzanie prevažne psychologickú povahu (sexuálne ponižovanie, vyhrážanie sa smrťou alebo telesným ublížením zadržanej osobe a/alebo jej rodine atď.). Na riadne vyhodnotenie pravdivosti tvrdení o zlom zaobchádzaní môžu byť potrebné dôkazy od všetkých zainteresovaných osôb a včasné zorganizovanie inšpekcií na mieste a/alebo špecializovaných lekárskeho vyšetrení.

Vždy, keď podozriví pri predvedení pred orgány prokuratúry alebo súdne orgány tvrdia, že boli vystavení zlému zaobchádzaniu, ich tvrdenia by sa mali zaznamenať písomne, okamžite by sa mala nariadiť prehliadka súdnym lekárom (prípadne aj súdnym psychiatrom) a mali by sa prijať potrebné kroky na zabezpečenie riadneho vyšetrenia ich tvrdení. Tento prístup by sa mal uplatňovať bez ohľadu na to, či sú viditeľné nejaké vonkajšie zranenia. Vyšetrenie súdnym lekárom by sa malo vyžiadať vždy – aj v neprítomnosti výslovného tvrdenia o zlom zaobchádzaní – keď existujú iné dôvody domnievať sa, že predvedená osoba mohla byť obeťou zlého zaobchádzania.

30. Dôležité je tiež nesť ažit' prístup osobám, ktoré sa sťažujú na zlé zaobchádzanie (ktoré by mohli byť prepustené bez toho, aby boli predvedené pred prokurátora alebo pred sudcu), k lekárovi, ktorý môže vypracovať súdnoznaleckú správu uznanú orgánmi prokuratúry aj súdmi. Prístup k tomuto lekárovi by sa napríklad nemal podmieňovať predchádzajúcim súhlasom vyšetrovacieho orgánu.

31. Vo viacerých správach zo svojich návštev CPT hodnotil aktivity orgánov, ktoré sú oprávnené viesť oficiálne vyšetrovania a podávať trestné alebo disciplinárne oznámenia pri sťažnostiach na zlé zaobchádzanie. Výbor pritom prihliada na judikatúru európskeho Súdu pre ľudské práva, ako aj na normy zakotvené v celom rade medzinárodných právnych nástrojov. Dnes sa všeobecne akceptuje zásada, že ak má zákaz mučenia a neľudského či ponižujúceho zaobchádzania alebo trestania mať skutočne praktický dosah, nevyhnutné je **účinné vyšetrovanie** vedúce k odhalienu a potrestaniu osôb zodpovedných za zlé zaobchádzanie.

Uplatňovanie tejto zásady vyžaduje, aby orgány zodpovedné za vyšetrovanie mali k dispozícii všetky potrebné zdroje, tak ľudské ako aj materiálne. Ďalej musí vyšetrovanie splniť niektoré základné kritériá.

32. Aby bolo vyšetrovanie prípadného zlého zaobchádzania skutočne účinné, osoby zodpovedné za vyšetrovanie musia byť nezávislé od osôb, ktoré sa uvedeného konania mali zúčastniť. v niektorých právnych systémoch sa musia všetky sťažnosti na zlé zaobchádzanie proti polícii alebo iným verejným činiteľom predložiť prokurátorovi a o nariadení predbežného vyšetrenia sťažnosti rozhoduje prokurátor a nie polícia; CPT tento prístup víta. Výnimkou však nebýva ani to, že zodpovednosť za operatívnu realizáciu vyšetrovania sa znova vráti príslušníkom polície. v takomto prípade sa účasť prokurátora obmedzuje len na vydanie pokynu na začatie vyšetrovania týmto príslušníkom, oboznámenie sa s jeho výsledkami a rozhodnutie o tom, či dá podnet na trestné stíhanie. Treba zabezpečiť, aby príslušníci polície vyšetrujúci sťažnosť neboli z rovnakého útvaru ako tí, proti ktorým bola sťažnosť namierená. v ideálnom prípade by osoby, ktorým bolo zverené operatívne vedenie vyšetrovania, mali byť úplne nezávislé od policajného útvaru, ktorého sa týkalo. Orgány vyšetrovania musia okrem toho zabezpečiť úzky a účinný dohľad nad operatívnym vedením

vyšetrovania možného zlého zaobchádzania zo strany verejných činiteľov. Mali by dostať jednoznačné pokyny týkajúce sa spôsobu, akým by mali vykonávať dohľad nad takýmito vyšetrovaniami.

33. Vyšetrovanie možného zlého zaobchádzania zo strany verejných činiteľov musí spĺňať kritérium dôkladnosti. Musí splniť predpoklady na to, aby bolo možné rozhodnúť o tom, či použitie sily alebo iných metód bolo alebo nebolo za daných okolností odôvodnené, a na zistenie a prípadne aj potrestanie osôb, ktorých sa to týkalo. Táto povinnosť sa nevzťahuje na výsledky, ale na spôsob. Vyžaduje, aby sa urobili všetky primerané kroky na zabezpečenie dôkazov týkajúcich sa incidentu, vrátane zistenia a vypočutia údajných obetí, podozrivých a očitých svedkov (napr. službukonajúcich príslušníkov polície, ostatných zadržaných osôb), na zaistenie nástrojov, ktoré mohli byť pri zlom zaobchádzaní použité, a na získanie forenzných dôkazov. v relevantných prípadoch by sa mala konať pitva, ktorou by sa zistila úplná a presná povaha ublíženia na zdraví a objektívna analýza klinických nálezov vrátane príčiny smrti.

Vyšetrovanie sa pritom musí viesť vyčerpávajúcim spôsobom. CPT sa stretol s prípadmi, keď napriek početným údajným incidentom a skutočnostiam spojeným s možným zlým zaobchádzaním sa rozsah vyšetrovania neodôvodnene zúžil a významné epizódy a sprievodné okolnosti poukazujúce na zlé zaobchádzanie sa nebrali do úvahy.

34. V tejto súvislosti CPT jednoznačne vyhlasuje, že má vážne výhrady proti praxi pozorovanej v mnohých krajinách, keď príslušníci orgánov na uplatňovanie práva alebo väzenskí dozorcovia nosia pri zatýkaní, vypočúvaní alebo pri zákrokoch v prípade väzenských nepokojov masky alebo kukly; tým sa jednoznačne sťažuje identifikácia potenciálnych podozrivých v prípade obvinení zo zlého zaobchádzania. Táto prax by sa mala prísne kontrolovať a mala by sa používať len vo výnimočných prípadoch, kde je plne odôvodnená; vo väzenských podmienkach je odôvodnená len málokedy, ak vôbec.

Podobne by sa mala výslovne zakázať aj prax, pozorovaná v niektorých krajinách – že sa osobám v policajnom zaistení zakrývajú oči; táto prax môže vážne ohroziť vedenie trestného konania proti osobám dopúšťajúcim sa mučenia alebo zlého zaobchádzania, a v niektorých prípadoch známych CPT sa tak skutočne aj stalo.

35. Aby bolo vyšetrovanie účinné, musí sa začať promptne a viesť primerane rýchlo. CPT zistil prípady, v ktorých došlo k neodôvodnenému oneskoreniu začatiu vyšetrovania, alebo kde orgány prokuratúry či súdne orgány preukázateľne nemali potrebnú vôľu potrebnú na využitie disponibilných právnych prostriedkov a nereagovali na sťažnosti alebo iné relevantné informácie svedčiacie o zlom zaobchádzaní. Vyšetrovanie sa buď odložilo na neurčito alebo sa zastavilo a príslušníkom orgánov na uplatňovanie práva zúčastňujúcim sa na zlom zaobchádzaní sa podarilo úplne vyhnúť trestnej zodpovednosti. Inými slovami, reakciou na nepopierateľné dôkazy o závažných porušeníach bolo „vyšetrovanie“, ktoré si nezaslúžilo toto označenie.

36. Okrem vyššie uvedených kritérií účinného vyšetrovania by mal existovať aj dostatočný prvok verejnej kontroly nad vyšetrovaním alebo jeho výsledkami, aby sa tak zodpovednosť zabezpečila nielen v teórii, ale aj v praxi. Miera potrebnej kontroly môže byť rozdielna v závislosti od daného prípadu. v mimoriadne závažných prípadoch by mohlo byť vhodné aj verejné vyšetrovanie. Do tejto procedúry sa vo všetkých prípadoch musí zapojiť aj obeť (alebo najbližší príbuzní obete) v miere potrebnej na ochranu jej oprávnených záujmov.

37. Ďalším typom nápravy v prípade zlého zaobchádzania je **disciplinárne konanie**, ktoré môže prebiehať paralelne s trestným konaním. Disciplinárna zodpovednosť príslušných činiteľov by sa mala systematicky skúmať bez ohľadu na to, či dotknuté správanie predstavuje trestný čin. CPT

odporučil rad procesných záruk, ktoré by sa v tomto kontexte mali uplatňovať; napr. senáty, ktoré prijímajú rozhodnutia v policajnom disciplinárnom konaní, by mali mať aspoň jedného nezávislého člena.

38. Vyšetrovanie možných disciplinárnych previnení verejných činiteľov môže vykonávať nezávislý odbor pre vnútorné vyšetrovanie v rámci štruktúry príslušnej organizácie. CPT napriek tomu dôrazne odporúča vytvoriť úplne nezávislý vyšetrovací orgán. Tento orgán by mal mať právomoc nariadiť začatie disciplinárneho konania.

Bez ohľadu na to, aká je formálna štruktúra vyšetrovacieho úradu, CPT sa domnieva, že jeho funkcie by sa mali riadne zverejniť. Okrem toho, že jednotlivci môžu podávať sťažnosti priamo príslušnému orgánu, verejné orgány ako je polícia by mali povinne zaevidovať všetky vyhlásenia, ktoré by sa mohli považovať za sťažnosť; s týmto cieľom by sa mali zaviesť vhodné formuláre na potvrdenie prijatia sťažnosti a potvrdzujúce, že záležitosť sa bude ďalej skúmať.

Ak sa v danom prípade zistí, že správanie sa verejného činiteľa môže mať charakter trestného činu, úrad vyšetrovania by mal o tom vždy priamo a bezodkladne informovať príslušný úrad prokuratúry.

39. Veľkú pozornosť treba venovať tomu, aby osoby, ktoré mohli byť vystavené zlému zaobchádzaniu zo strany verejných činiteľov, neboli odrádzané od podania sťažnosti. Treba si napr. všímať potenciálne negatívny účinok možnej žaloby za ublíženie na cti, ktorú môžu podať títo verejní činitelia proti osobe, ktorá ich neodôvodnene obviní zo zlého zaobchádzania. Treba zabezpečiť rovnováhu medzi protichodnými legítimnými záujmami. v tejto súvislosti odkazujeme aj na niektoré aspekty, o ktorých sa už hovorilo v odseku 28.

40. Podrobne treba posúdiť aj všetky dôkazy o zlom zaobchádzaní zo strany verejných činiteľov, ktoré sa objavujú počas **občianskoprávneho konania**. Napr. v prípadoch úspešných žalôb o náhradu škody alebo mimosúdneho vyrovnania z dôvodov, medzi ktoré patrí aj napadnutie zo strany príslušníka polície, CPT odporúča vykonať nezávislé preskúmanie. Cieľom tohto preskúmania by malo byť zistenie, či by sa s ohľadom na povahu a závažnosť obvinení proti príslušníkovi polície nemala zväžiť (alebo prehodnotiť) otázka trestného a/alebo disciplinárneho konania.

41. Zásadne platí, že bez ohľadu na jeho účinnosť bude vyšetrovanie len málo platné, ak sa **za zlé zaobchádzanie** neuložia adekvátne sankcie. Ak sa dokázalo zlé zaobchádzanie, malo by nasledovať uloženie primeraného trestu. To bude mať veľmi silný odrádzajúci účinok. a naopak, ukladanie ľahkých trestov môže klímu beztrestnosti len posilniť.

Súdne orgány sú samozrejme nezávislé a v každom jednotlivom prípade môžu v rámci parametrov stanovených zákonom uložiť trest. Tieto parametre však musia jasne odrážať úmysel zákonodarcu: aby systém trestnej justície zaujal jednoznačný postoj k mučeniu a ďalším formám zlého zaobchádzania. Podobne aj uložené sankcie po rozhodnutí o disciplinárnom previnení by mali byť úmerné závažnosti prípadu.

42. A napokon, nik nesmie mať žiadne pochybnosti o **odhodlaní štátnych orgánov** bojovať proti beztrestnosti. Tento postoj potom podmieni kroky, ktoré sa prijímajú na všetkých ďalších úrovniach. Ak je to potrebné, tieto orgány by nemali váhať a mali by prostredníctvom oficiálneho vyhlásenia na najvyššej politickej úrovni vyslať jednoznačné posolstvo o „nulovej tolerancii“ voči mučeniu a ostatným formám zlého zaobchádzania.